

Byggnadsnämnden
Bygglov, Umeå kommun
901 84 Umeå

Angående den gamla modellsnickeriverkstaden Öst på stan; Järven 10 vid Östra Strandgatan

Föreningen för Byggnadskultur har med bestörtning läst i tidningarna om att den gamla verkstadsbyggnaden på Östra Strandgatan hotas av rivning eftersom fastighetsägaren (Lerstenen) har låtit byggnaden förfalla under flera år. Detta trots att byggnaden, i den av kommunen antagna byggnadsordningen för Öst på stan, utpekats som särskilt värdefull byggnad (q-märkt) och det till yttermera visso finns ett särskilt tillägg om rivningsförbud i planbestämmelserna.

Verkstadsbyggnaden på fastigheten Järven 10 uppfördes av modellsnickarmästare O P Andersson 1917 (efter ritning av den välkände Umeå-arkitekten Erik Eriksson). Den oansenliga byggnaden, vars främsta karakteristiska är de stora fönstren för att släppa in dagsljus till verkstadslokalen, vittnar om oviljan att kosta på mer än nödvändigt under världskrigets uppdrivna priser. Särskilt som Andersson också tvekade om att stanna i Umeå. Men verksamheten blev en succé. Med tre till fyra anställda tillverkades skalenliga modeller i trä för att fungera som prototyper för maskindelar och annat i järn.

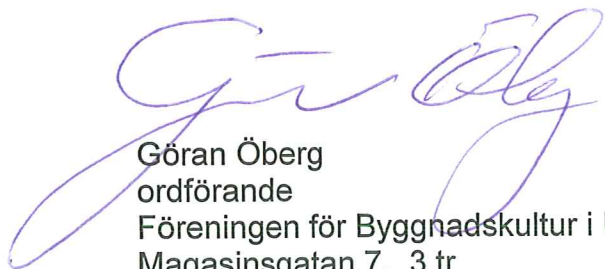
Uppdragen kom både från Umeås gjuterier som från andra håll, då varken Skellefteå, Örnsköldsvik eller Sundsvall hade någon motsvarighet. Utan allt avancerat snickeriarbete fick skickas till denna lilla byggnad. Även för armén, örlogsvarvet i Karlskrona och Götaverken m.fl. fick de utföra "intressanta" uppgifter av okänd natur. Att låsa in ritningar och hålla tyst om vad som tillverkades var viktigt även i kommersiella sammanhang. Som i arbetet med uppfinnaren Hilding Karlssons utveckling av sin patenterade rälsbuss.

I denna verkstad har mycket betydelsefullt arbete bedrivits fram tills att verksamheten upphörde i början av 40-talet. Det är en byggnadstyp som numera saknar motsvarighet. Och som speglar Umeås historia och utveckling från en medelklasspräglad småstad med många små verksamheter spridda över staden med arbetsplatser och bostäder intill varandra. Nästan alla de olika verkstäder som vittnar om detta har tillåtits att utplånas. Därför förklaras också i ett PM från länsmuseum (se bilaga 1) att: "verkstaden också har en intressant historia och inte är utan betydelse som minnesmärke över den betydande hantverksverksamhet som bedrivits Öst på stan under förra hälften av seklet."

Sedan modellverkstaden köptes av Lersteningen för ca 15 år sedan så har den inte underhållits på något sätt. Detta är naturligtvis olagligt då Plan och bygglagen kräver att: "Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras."

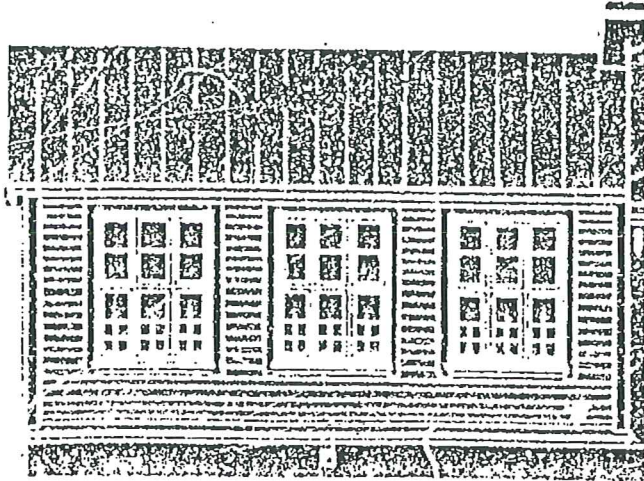
Det är något som byggnadsnämnden har en skyldighet att se till att fastighetsägare efterlever. Det är inte tillåtet att strunta i fastighetsunderhåll för att om ett antal år kunna åberopa "dåligt skick" som ett skäl för rivning. Det är direkt lagstridigt.

Att reparera verkstadsbyggnaden på Strandgatan kostar givetvis en hel del. Att inte kräva att fastighetsägaren gör detta vore dock att erkänna att ni har försummat er tillsynsskyldighet och tillåtit att en byggnad har fått förfalla så till den grad att de anser den bortom räddning. Frågan för er är alltså om ni skall kräva att Lersteningen reparerar en värdefull skyddad byggnad; när fastighetsägaren själv är vållande till skadorna på byggnaden? Eller om Umeå kommun skall belöna en fastighetsägare som har brutit mot lagen; i akt och syfte att få riva och bygga nytt? Vi menar att svaret på de frågorna, som gällande lagstiftning är utformad, bara kan bli ett; ansökan om rivningslov bör avslås och Lersteningen bör föreläggas att reparera och återställa byggnaden.

Göran Öberg
ordförande
Föreningen för Byggnadskultur i Umeå
Magasinsgatan 7, 3 tr
903 27 Umeå
telefon 070 - 351 52 59
mail: oberg.umea@gmail.com

65/aga 1
46/98

En kort historik över verkstadsbyggnaden
på Kvarteret Järven 11, Öst på stan

En kort historik över verkstadsbyggnaden på Kvarteret Järven 11, Öst på stan

Modellsnickarmästare O P Andersson lät uppföra den lilla verkstadsbyggnaden år 1917. Då hette tomten nr 3 och låg på Kvarteret Hermelinen. Ritningarna gjordes av ingenjör Erik Eriksson som fick många arkitektuppdrag i Umeå under 1910-20-talen, bl a affärs- och bostadshuset på Storgatan 42 (f d Wikners).

Ritningen visar en enkel rektangulär byggnad med bottenplan och vindsplan. I anslutning till förstugan hade arkitekten planerat för en utbyggd vinkel mot öst, som skulle inrymma vedbod. Den öppna verkstadslokalen skulle värmas upp med en vedpanna/kamin. Invändigt skulle väggar och tak putsas. Ytterväggarna skulle huvudsakligen kläs med liggande panel. Ritningen följdes inte exakt, vilket delvis berodde på att eldstaden utesluts och enbart elektrisk uppvärmning installerades. Behovet av vedbod föll därefter bort.

Det hus vi ser idag är byggt på fyra hörnstolpar och virket i väggarna, som isolerats med spån, är av relativt "klena" dimensioner. Sadeltaket är klätt med papp. I motsats till ritningen saknar fasaden mot gården fönster. Där finns endast en förstuga med pulpettak. Fasaderna mot väst och mot Östra Strandgatan karaktäriseras av stora tätspröjsade fönster. Locklistpanelen är rödmålad, tidigare var den gul, fönsterfoder och knutbrädor är vitmålade.

Att huset fick denna lite provisoriska utformning sägs ha berott på att det var krigstid och på att O P Andersson inte visste inte hur länge han skulle driva sin modellsnickarverkstad. Företaget kom dock att bli flitigt anlitat och erkänt för sin höga kompetens i flera årtionden framöver. Uppdragen kom till stor del från stadens gjuterier, bl a Bobergs mekaniska verkstad och gjuteri, som låg på kvarteret Laxen, och Umeå gjuteri AB, som låg på Sofiehem och hade ca 150 anställda.

Man tillverkade fullskaliga modeller i trä som sedan utgjorde prototyper för allehanda maskindelar och uppfinningar i gjutjärn. Allt från stora kugghjul till smala knyppelpinnar tillverkades - ett mycket krävande precisionsarbete. Till utrustningen i lokalen hörde en träsvarv som t ex kunde svarva 2 meter i diameter eller göra fyra meter långa pelare. Det fanns också bandsåg, rikt- och planhyvel, slipsten, skär- eller geringsmaskin, putsskivor samt en elektrisk limhålla. All utrustning splittrades och försvann i samband med att verkstaden lades ned i början av 1940-talet.

Sonen till O P, Per Anton Andersson (1892-1982) övertog mästartiteln efter faderns död. Denne P A hade en ovanligt fin slöjdutbildning som han skaffat sig i Köpenhamn. Seminarielärare Knut Cederblad, nu 84 år, började sin yrkesbana i verkstaden hos P A år 1927. Han berättar att det förutom mästaren fanns det tre anställda. Knut anställdes som lärling och fjärde person när han var 13 år. Han beskriver firman som sällsynt i en stad som Umeå - varken Skellefteå, Ö-vik eller Sundsvall hade något liknande. Man arbetade i liten skala, men kompetensen var hög och uppdragen väldigt intressanta. Allt komplicerat snickeri skickades dit. Man arbetade med prototyper till armén och för Örlogsvarvet i Karlskrona och Götaverken. Ofta handlade det om patentssökta

uppfindingar. Därför tyckte man från beställarhåll att det var viktigt att snickarna låste in ritningar och höll tyst om vad som tillverkades. Exempelvis arbetade man för umeåuppfinnaren Hilding Karlsson som sökte patent på rälsbussar. I Umeå kom rälsbusstillverkningen sedan att sysselsätta ett fyrtiotal personer.

Arbetsförhållandena var enkla, men det uppvägdes av den tillfredställelse arbetet i sig gav, berättar Knut. Vatten och avlopp fanns ej i huset. WC lånades i P A:s bostadshus, som uppfördes intill verkstaden år 1930. Därifrån togs så småningom även värme. Arbetslokalen saknade kontor. Därför ingick det i verkmästarsysslan (= mästarens närmaste man som Knut så småningom blev) att sköta bokföring, offertförfrågningar och materialinköp från hemmet. Under 1930 talet ansvarade fru Lisa Andersson för ekonomin och bokföringen. När P A Andersson avvecklade modellsnickriet för att börja som slöjdlärare vid lärarseminariet i Umeå, hade gjuteriet på Sofiehem lagts ned och liknande firmor startats i Ö-vik och Skellefteå.

Strax efter nedläggningen av Scharins industri, vid mitten av 1950-talet, togs järnvägsspåret ner till hamnen bort. Järnvägsgatan, som fick byta namn till Östra Strandgatan, breddades vilket ledde till att man tvingades gjuta på en spritputsad cementsockel runt verkstaden, både av estetiska och tekniska skäl.

På senare årtionden har byggnaden inrymt persiennverkstad, verkstad för en dansk modellsnickare och målarateljé. Efter Lisa Anderssons död, ca 1985, såldes fastigheten till doktor Bläckberg. Umeå kommun förvärvade i sin tur fastigheten av honom.

Verkstaden är inte särskilt rejält byggd eller märkvärdigt utformad, men med sina nätta proportioner och sina tidstypiskt fina fönster är den ett trevligt och iögonfallande inslag i miljön kring Ö Strandgatan. En snabb djupdykning om byggnadens historia, som detta är, visar att verkstaden också har en intressant historia och inte är utan betydelse som minnesmärke över den betydande hantverksverksamhet som bedrivits Öst på stan under förra hälften av av seklet.

För att nämna några exempel på detta fanns det på kvarteret Järven och i dess omnejd sju skomakare, nio skraddare, måleri, karamellfabrik, charkuteri, marmorsliperi, segelmakeri, bilmekanisk verkstad samt detta modellsnickeri.

Karaktäristiskt för den medelklasspräglade småstad som Umeå var vid byggnadens uppförande är just att arbetsplatser och bostäder låg nära varandra. Här fanns handels- och hantverkargårdar med lummiga trädgårdstomter - som Järven 8 är en bra representant för, mindre flerfamiljshus och endel förnäma villor, men få stora hyreshus.

Ett bevarande av verkstaden skulle därför på ett positivt sätt bidra till att kvarterets ursprungliga prägel lyfts fram och säkras.

VÄSTERBOTTENS MUSEUM

21 augusti 1998

Annika Lindberg

Annika Lindberg, extra antikvarie